

T. SZABÓ LEVENTE

FRÉDÉRIC MISTRAL ÉS AZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNELMI LAPOK

Egy kapcsolat története és miértjei

■ Az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*, az első nemzetközi összehasonlító és világirodalmi folyóirat harmadik, 1879-es évfolyamának ötödik számában lelkes jegyzet jelent meg valószínűsíthetően Meltzl Hugó / Hugo von Meltzl tollából a később, 1904-ben Nobel-díjat elnyerő Frédéric Mistral provanszál költőről,¹ aki minden jel szerint segített egy addig ismeretlen Petrarca-sonettet beazonosítani, de főként egy hasonló kéziratot szonettet ígért és adott a lap szerkesztőinek.² A következő számban már lelkesen közlik is az *Au miejour* címet viselő, 1878. október 7-ére datált, kiadatlan költeményt, amelyet maga Mistral fordít számukra franciára (*Au midi*). A szonett sugallatos Mistral és a szerkesztők számára egyaránt, hiszen nyelv a nyelvről, a provanszál nyelv dicsérete, s utolsó sorában meglepően önreferenciálisan még Mistral készülő monumentális vállalkozásáról, a rövidesen Brassai és Meltzl által a Kolozsvári Egyetem egyetemi könyvtárában is forgatott nagy provanszál–francia szótárról is szót ejt. Mistral ugyanis már korai időszakától kezdődően az egykor nagy kulturális presztízzsel rendelkező, de időközben regionális és másodrangú nyelvvaltozáttá vált helyi okszitán felélesztésén, irodalmi és nem utolsósorban adminisztratív elismertetésén fáradozott, s az 1870-es évekre néhány társával együtt nagyon komoly helyi társadalmi támogatottsággal rendelkező, számos

A tanulmány a ROMIMAG kutatói program keretei között készült

...rendkívüli karrierje
és Nobel-díja
a lap felől indulva
látványosan képes
megragadhatóvá tenni
egy, a 19. századból
induló strukturális
irodalom- és
kultúraszemléleti
jelenséget.

pontján a francia nemzeti irodalmi, kulturális és nyelvi egyszínűséggel szembenő intézményrendszert hozott létre. Ezekre a törekvéseire és európai hírnevére nyilván nem 1879-ben, a lapban közölt szonettje környékén figyeltek fel az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* szerkesztői, hanem jóval korábban: Meltzl egyetemi jegyzetei között is felbukkan a neve, de épp az *Au miejour* megjelenése előtti évben a lap rekordidő, néhány nap leforgása alatt közli Vasile Alecsandri díjnyertes költeményét, a latin nyelvek himnuszát.³ A *La Gent latine est la reine / Cântecul gîntei latine* az 1878-as pánlatin kongresszus (egyik) pályázatára készült, Alecsandri hirtelen lelkesedéstől vezérelve órák alatt fejezte be és adta postára, s sikere szimbolikus erővel hatott az orosz–török konfliktus és a plewnai győzelem nyomán a berlini konferencián meglepetésszerűen vesztes és a pánlatinizmusban geopolitikai szövetséget látó román kultúra és társadalmi élet számára: az akkortájt amúgy is nemzeti irodalmi (és politikai) ikonnak számító Alecsandrit egyenesen nemzeti hősként ünnepelték hónapokon át, s etnonacionális sikerré fordították le a román irodalmi és kulturális életben a költő által elért sikert. Az ÖIL napokon belül megszerezte, lefordította és közölte a Vulcan által a Kisfaludy Társaságban is lelkesen bemutatott költeményt, amely számára nyilvánvalóan nem csupán a román vonatkozása miatt volt érdekes, hanem azért is, mert a pánlatin kongresszusnak helyet és keretet adó intézmény épp a legerősebb franciaországi regionális mozgalom volt. A provanszál költők Félibrige nevet viselő csoportját, amely a montpellier-i „virágünnepséget” is rendezte, egyenesen Mistral alapította 1854-ben a provanszál nyelv védelmében és rehabilitációja céljából, s ilyenként a neolatin kongresszus kezdeményezésével legalább annyira egy lokális nyelvváltozat megvédését, nemzetközi figyelem középpontjába való állítását célozta meg, mint amennyire valamiféle pánlatin „kulturális birodalom” megvalósítását. Ebben a helyzetben bizony a transznacionális nagyon is lokális célokat szolgált, s az ACLU alapítói, Meltzl és Brassai, az erdélyiség, illetve a helyi nyelvváltozatok, kulturális értékek komoly teoretikusai és védelmezői jó érzékkel fedezték fel Mistralban a potenciális partnert.

Akkor tehát, amikor Podhorszky Lajos (Ludwig Podhorszky) – Mistral későbbi jó barátja, aki Brassai Sámuel révén került nagyon korán, már a lap első évfolyamában, 1877. október 31-étől az állandó munkatársak közé⁴ – közvetítette Mistral szonettjét az úttörő komparatiztikai folyóiratnak, valójában eleve a szerkesztők korábbi kíváncsiságára és érdeklődésére számíthatott, akik a Félibrige mozgalmát akár a lap megindulásánál korábban is követhették, de Meltzl 1875-ös egyetemi előadásaitól, majd az 1878-as pánszláv kongresszustól kezdődően már filológiai módon vizsgálható módon visszakereshető ez a célzott figyelem. (De sokatmondó, hogy a lap szerkesztői kiegészítik Podhorszky lábjegyzetét azzal, hogy Mistral épp húsz éve dolgozik a szótáron, tehát valamelyikük a Brassainak Podhorszkyval folytatott levelezésén túlmenően is tudott erről.)

Csöppet sem véletlen, semleges vagy esetleges tehát, hogy Podhorszky épp Mistral-verset közvetített a lapnak, s ez a Mistral-szonett épp a Félibrige híreshírhedt, a francia irodalomban és kultúrában is nemegyszer provokatívnak számító kérdéseiről, Provence, a helyi táj és a regionális provanszál irodalom és kultúra rehabilitációjáról, ezt az újraalapozást elvégző nagy provanszál-francia szótár befejezésének bejelentéséről⁵ szólt, s ezt meg épp az a Meltzl fordította le azonnal lelkesen németre, aki már a lap korábbi két évfolyamában is Brassaival együtt a lokális és regionális – egyáltalán a nemzetitől eltérő – lépték újragondolását sürgette rendszeresen. Ezért közöltek dialektusban írott népköltészeti és

szépirodalmi műveket, ezért ragaszkodott Meltzl a besztercei szász dialektusban készült fordításokhoz, ezért kezdtek el a nemzeti nyelvi sztenderdtől rendkívül távol álló cigány nyelv és „irodalomnak” a világirodalmi körforgásba való lehetséges integrálási és elismertetési stratégiáin munkálkodni s a lapban bevett világnyelveken túlmenően ezért közöltek zavarba ejtően sok nyelven szépirodalmat, fordítást, értekező prózát már az első két évfolyamban is.

Mindez épp az első Mistral-publikáció és -fordítás évében lett még intenzívebb. Az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* ugyanis épp néhány lapszámmal korábban változtatta meg a címlapját is, s emelt főcímmé a magyar helyett egy olyan latin nyelvűt, amelyen máig ismeri és emlegeti a nemzetközi szakirodalom, de amely addig nem létezett, s amely mögött komoly elvi és gyakorlati indokok húzódtak meg. Az amúgy is javarészt az alapítók által fenntartott lap mögül a második évfolyam, 1878 végére olyannyira elfogytak az előfizetők, s annyi támadásnak is volt kitéve a többnyelvűségén és besorolhatatlanságán fanyalgó magyar lapok, a hivatásosodó magyar irodalomtörténet, illetve a germanisztikai szakmai közösség részéről, hogy a bosszús alapítók elkeseredésükben elvszerűen is egyre kevésbé az eredeti hungarológiai(bb) célokat, a magyar irodalom nemzetközi képviseletét, hanem inkább az összehasonlítás transznacionális vetületeit kívánták hangsúlyozni, s így döntöttek a címváltoztatás mellett. Beszédes módon ezen túlmenően egyetlen kishírt vagy cikket sem kívántak latin nyelven megfogalmazni, tehát szó sem volt arról, hogy a latin nyelvet valamiféle közvetítő nyelvként kívánták volna akár egy pillanatig is láttatni: nyilván a „semleges” latin cím elvi döntés volt, amely még inkább az egyes nemzeti kultúrák közé helyezte el a lapot. Épp emiatt ekkortájt kezdtek el még intenzívebben és még több helyről, még több kultúrát és nyelvet képviselendő, újabb állandó és ideiglenes munkatársakat toborozni a lap köré, s ennek a hangsúlyváltásnak és intenzív partnerkeresésnek az új időszakában közvetítette Podhorszky Mistral szép költeményét. Nem véletlen, hogy a szerkesztők nem elégedtek meg az egyszerű publikációval: a következő számtól kezdődően, a korabeli körülmények közt elképesztő gyorsasággal, csekély két héten belül Mistral már az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* akkori hetvenhárom állandó munkatársának egyikeként szerepelt a címlapon.⁶

Néhány évnek kellett eltelnie, amíg a lap újabb kéziratot közölhetett Mistraltól. 1884-ben, már egy lapszámmal a közelgő cikk megjelenése előtt figyelmeztetik az olvasókat, hogy a közelgő dupla szám egyik kiemelt szerzője Mistral, aki az *Avis sur la prononciation provençale* címmel közöl majd cikket, azaz most már nem költőként, hanem tudósként köszön vissza az összehasonlító irodalomtudományi lapban. Nyilván ez csak részben igaz, hiszen maga a szakcikk a Félibrige-kör egy másik tagjának, Jean Monné tudósnak, fordítónak, kiadónak, Mistral tanítványának (1838–1916) az ugyanabban a lapszámban közölt provanszál Petőfi-fordításához fűzött szakmai kommentárt, s az *Órült* egyik részletének oksztán fordítását a kiejtés szempontjából magyarázó Mistral valójában néhol igenis a költői gyakorlatára hagyatkozik. Maga a teljes publikáció legalább annyira különleges, mint az 1879-es beköszönő szonett, hiszen érzékelteti, hogy Mistral mennyire nem másodrangú vagy valamelyik európai lapban már közölt, esetleg a helyi közeget teljesen figyelmen kívül hagyó módon viszonyul a laphoz ebben az esetben is. Ellenkezőleg, mintegy érzékeltetni szeretné a Félibrige-kör érdeklődését a lap által is fontosnak tekintett Petőfi, sőt az életműnek épp az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* által fontosnak tekintett filozofikus ré-

tege, kiemelten az *Őrült* iránt, s mintegy négykezesként szervezi meg a fordítást és annak kommentárját. Nagyon is a lap szerkesztői által preferált gondolkodási és publikációs habitus ez abban az értelemben, ahogyan az úttörő komparatiztikai lap egyszerre hangsúlyozta a fordításoknak a világirodalmi kapcsolatok megteremtésében és fenntartásában játszott szerepét, de mindeközben számon is kérte a fordítói praxis folytonos reflektálását, a fordítói gyakorlat magyarázatát, (ön)értelmezését. Itt épp ez történik: Mistral és Monné többszörösen sem veszik magától értetődőnek a fordítást. Mindenekelőtt visszaágyazzák a provanszál Petőfi-fordítást az eredeti magyar környezetbe; olyan Petőfi-szöveget választanak, amelyről tudják, hogy tökéletesen illeszkedik a folyóirat szövegi kánonjába, s ráadásul még értelmezik is a fordítást, segítik a potenciális magyar (és nemzetközi) olvasókat abban, hogy a közegváltás nyomán is képesek legyenek érteni és átlátni a szöveg új nyelvi és kulturális horizontjait.⁷

Mistral a lap kevés olyan állandó munkatársának egyike volt, aki – noha nem publikált rendszeresen a lapban, de – névleg végigkísérte a lap teljes történetét, s jelenléte, a rá tett hivatkozások a lapban árnyaltan képesek láthatóvá tenni a lap irodalomszemléletének egy fontos rétegét, ugyanakkor rendkívüli karrierje és Nobel-díja pedig a lap felől indulva látványosan képes megragadhatóvá tenni egy, a 19. századból induló strukturális irodalom- és kultúraszemléleti jelenséget. Hiszen az megkérdőjelezhetetlen, hogy a lap számára emblemikus világirodalmi rangú szerzőnek számított, és olyan munkatársnak, akin keresztül az meg tudta és akarta határozni magát. Például az 1880-as évek közepén többször is a laphoz mellékelt kis bemutatkozó anyagban, amelyet a helyi és országos sajtónak is elküldtek (s némelyik lap le is hozta azt), ő is előfordult a kiemelt szerzők és munkatársak között: „Az *Összehasonlító Irodalmi Lapok* (sic!) hat esztendei fennállása óta mai napig egész Magyarországon egyetlen tisztán irodalomtörténelmi (nem csupán belletristikai) közlöny, mely havonként többször mer megjelenni – írta az 1884 végére már egyedül maradt Meltzl az egyik ilyen kis önjellemező híradásban, reklámcikkben. – Író társaink fényes nevű lajstromából kikövetkeztethetni, hogy mily nagybecsű anyag fölött rendelkezik ez a lap; hozzátehetni azt is, hogy ritkán létezett európai, annál kevésbé magyar lap, melynek hasábjain fényesebb nevek szerepeltek volna. Az élő nagymesterektől, illetve Európa vagy az egész világ íróitól: egy Schott Vilmostól, egy Dora d’Istria hercegnőtől, Frédéric Mistraltól, Maffei gróftól, Minckwitz Johannestól stb. egészen eltekintve, csak egy gróf Platen, báró Eötvös, Mezzofanti bíbornok, Schopenhauer, vagy Ziegler (Carlopagó) hátrahagyott dolgozataira utalunk, melyeket e lap közölt először.”⁸ Persze önmagában nem csupán Mistral jelenléte érdekes, hanem az, hogy rajta és a Félibrige-kör más tagjai révén miként válik természetessé magának az újratereztett provanszál nyelvnek és irodalomnak a státusa az első nemzetközi összehasonlító és világirodalmi szakfolyóirat által elképzelt világirodalmi kánonban. Amikor a lapban már nagyon korán hozzáfognak egy világirodalmi / egyetemes költészeti enciklopédia összeállításához (amely aztán hamvába hal, illetve nyomokban marad fenn a lapban, illetve különféle mellékleteiben), igencsak hosszú lista készül azokról a nyelvekről, amelyekről jövőendő munkatársaktól folklórszövegeket, illetve költészeti munkákat várnak eredetiben és fordításban. A francia nyelv mellett itt teljesen magától értetődően szerepel már ott egy sor olyan nyelv, amelyet a francia kultúra ekkor már régen nem egyenrangúként érzékel, beleértve a provanszált is.⁹ Árulkodó módon a felhívás (*Encyclopaedia of the Poetry of the World*) épp 1879-ben emeli be a provanszált

a francia mellé és egy sor más franciaországi dialektus élére, nem sokkal Mistral szonettjének a közlését követően.

De hogyan is értelmezhető vajon tágasabban Brassai és Meltzl, illetve lapjuk folyamatos kíváncsisága, érdeklődése mindaz iránt, amit Mistral képviselt? Egyáltalán mit jelentett ebből a nézőpontból Mistral és a provanszál irodalom újraélesztése/létrehozása? Mire enged rálátni a későbbi Nobel-díjas és az első komparatistikai lap együttműködése?

A couleur locale típusú irodalom 19. századi sikere és a modern irodalmi regionalizmus újraértése Mistralnál és az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokban*

■ A modern nemzeti kultúrák 17–19. századi kialakulásának egyik fontos fejleménye volt, hogy miközben a nemzetivé minősülő nyelvi és kulturális értékek legtöbbször lokális vagy regionális státusból emelkedtek ki, rendkívül hamar és látványosan háttérbe szorították, másodrangúnak tételezték mindazt, ami számukra a vidékiséghez vagy lokalitáshoz kötődött. Ráadásul ez a folyamat a nemzeti irodalomtörténetek számára – értékelő módon – úgy tűnt fel, mintha a nemzetinek minősülő irodalmi kultúra, munkák és szerzők irodalmi mezőjének a megerősödése egyben a lokalitáshoz kapcsolódó irodalmi formák, szerzők és helyszínek minőségbeli visszaesését is jelentette volna: ebből is következett, hogy a „vidéki irodalom”, a „provincia” gyakran egyben a dilettantizmus és irodalmi hanyatlás, másodvonalbeliség szinonimájává is vált. Mindeközben nagyon izgalmas látni, hogy a teljes európai irodalomban épp a modern nemzeti kultúrák kialakulása valójában új helyzetbe hozta a lokális és regionális identitásokat: például se szeri, se száma azoknak az irodalmi helyzeteknek, amelyekben a regionalitás épp azért vált különlegessé, vonzóvá, poétikai és vilásképi erővé, mert valami „elnyomottra”, „láthatatlanná tette”, egyenlőtlen helyzetbe hozottra, ismeretlenre s ilyenként nagyon gyakran egzotikusra, a nemzeti másikjára, rejtett erőforrására vagy alternatívájára engedett rálátni, vagy egyenesen ilyennek minősült akár az azt képviselők, akár az arra kívülről rátekintők szemében.

A magyar irodalomban és kulturális életben különösen jól érzékelhető az irodalmi regionalizmus felhajtóereje a 19. század második felének Erdélyről szóló történeteiben (noha természetesen itt sem mindegy, hogy ki, mikor és milyen perspektívából mondja el őket), de Jókai néhány regényének Erdély-nosztalgijától kezdve Gyarmathy Zsigáné Hory Etelkának az etnográfiai típusú, a kalotaszegi népi kultúrát versenyhelyzetbe hozó és modern keretek között márkázó tevékenységén és írásain keresztül egészen a Kolozsvári Színháznak a színházi elsőbbségért és „nemzeti” rangért versengő, kőkemény anyagi téttel bíró önelbeszéléseivel bezáróan az 1860–1900-as években. Nyilvánvalóan a 20. század eleji, két világháború közötti transzilvanizmus javarészt majd ezekből a jól bejáratott, de elfedett és kevésbé kutatott kulturális panelekből építkezik majd, s számos fontos, érdekfeszítő állítása, társadalmi, politikai vagy poétikai megoldása akár ezekhez az előzményekhez képest is értelmezhető vagy értelmezendő. De ugyanilyen elgondolkodtató Mikszáth 1880-as évekbeli regionális történeteinek rendkívüli sikere és az, ahogyan a későbbiekben ez képes érdekfeszítő poétikai eljárásokat megalapozni.¹⁰

Arról azonban kevésbé esik szó a magyar irodalomtörténeti és komparatistikai szakirodalomban, hogy nem csupán a modern nemzet (és nemzeti iro-

dalom, művészet stb.) az egyik leginkább transznacionális és elképesztően sikeres képzetkör, hanem épp a hozzá képest meghatározott, nagyon gyakran szubverzív erővel rendelkező helyi és regionális: a *Dorfgeschichte*, a *roman rustique*, a *regional novel*, a *national tale*, a *roman champêtre*.¹¹ Nyilván nem minden ilyen típusú szöveg különleges, ahogyan önmagában a vidéki vagy lokális tematika végképp nem tesz ilyenné egyetlen 19. századi szöveget sem. De számos, ebbe a vonulatba tartozó szöveg képes volt felforgató, a nemzetire rákérdező vagy annak tükröt tartó erővel hatni a modern nemzetépítés klasszikus korszakában, s felőlük talán tágasabb, igazán összehasonlító irodalomtudományi nézőpontot nyerhetünk a Félibrige-kör, Mistral és az okszitán irodalmi revivalnek ahhoz a történetéhez, amely lenyűgözte és érdekelttette az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* szerkesztőit is.

A szakirodalom értelmében első ilyen típusúnak tekintett regionalista regény, Maria Edgeworth *Castle Rackrentje* (1800) egy írástudatlan ír szolgál, Thady Quirk hangján mondja el a történetét, aki dialektusban beszél, és egész személyisége, hozzáállása angol–ír urai ellen irányuló irónia. De annak a *Waverley*-nek a bevezetőjében, amely Scott hatalmas sikersorozatának a kezdetét jelentette, Scott Edgeworth-hoz kapcsolódva ír arról, hogy regénye a skótokat kísérli meg bemutatni az angoloknak – szokatlan módon sokkal előnyösebb színben tüntetve fel őket, mint ahogyan az megszokott. A kérdéskör legfontosabb monográfiusa, Josephine Donovan jogosan és érzékenyen mutat rá arra, hogy ez a regénytípus eredetileg mennyire a gyarmatosítással analóg helyzetekből nőtt ki a gyarmatbirodalmak nagy korszakában, emiatt e regények hősei eredetileg épp a gyarmatosított, az alávetett nyelvét beszélik, s eközben annak a hatalommal szemben felforgató, nemegyszer mentegetőző, máskor ironizáló vagy lázadó megoldásaival élnek.¹² De ebben a hagyományban igen gyakori, hogy a ruralitást, a vidéket mutatja fel a főváros, az urbánus fejlődés, a technikai vagy ipari civilizáció kritikájaként, s ez nem pusztán nosztalgikus antimodern, hanem esetenként képes a modern értő, érzékeny, árnyalt kritikájává válni: az antimodern, a kételkedő/szeptikus modern képes a modernség felülvizsgálatára készíteni s így az utóbbi igazán szerves részévé válni. Ugyanígy számtalan példája hozható fel annak, amikor ez a fajta regionalista vagy lokális lépték képessé válik valamilyen hegemon birodalmi nemzetszemlélet kritikájára: példának okáért a *Bauernroman* vagy a *Dorfgeschichte* ilyenné vált némely szerző kezén. A németül és franciául egyaránt író elzászi Alexandre Weill, a svájci Gottfried Keller, de Adalbert Stifter vagy Karl Emil Franzos számos írása is képes volt ilyen módon hatni. A Turgenyev, Tolsztoj és George Sand számára egyaránt ilyen értelemben is követendő mintát jelentő Berthold Auerbach *Samtliche Schwarzwälder Dorfgeschichtenje* (1843) mintapéldája a szövegtípus kritikai erejének: a korszakban többször is gazdát cserélő Fekete-erdő vidékéről szóló történetek izgalmasan játszanak el a kultúrák és nyelvváltozatok összeütközésével, a nyelvi és kulturális félreértés számos formájával, nyelv és hatalom összefüggéseinek felmutatásával. Például a *Befehlerles* címet viselő elbeszélést, amely az osztrák hatóságok rendeleteinek és a helyi szokásjognak, a kétféle nyelvi és világgépi logikának az összeütközését mutatja meg drámaian és árnyaltan, s amelynek a központjában épp a helyiek igazságával ütköző jog útvesztőszerűsége áll, gyakran szokás a hírhedt Kafka-regény (*A per*) architextusaként olvasni.¹³ De ugyanígy érdemes odafigyelni George Sand számos olyan regényére, amely – a *Mauprat*-tól kezdődően egészen a *Les Maîtres sonneurs*-ig – a nonhumánt, a tájjal természetszerűen

együtt élőt, a prekapitalista vidéket játssza ki a kapitalizmussal szemben, s a lokalitás vagy regionális elem gyakran kapitalizmuskritikává képes válni.

Létezett tehát olyan koherens és izgalmas perspektíva a 19. század közepének világirodalmában, amely a regionálisban nem másodrangú irodalmi közeget látott, hanem a nacionalizmustól kezdődően egészen a kapitalizmusig a modernség és modernizáció számos hátulütőjének vagy túlzásának a potenciális kritikáját, reflexióját. Az 1854. május 21-én hét fiatal provanszál költő (Théodore Aubanel, Jean Bunet, Paul Gièra, Anselme Mathieu, Frédéric Mistral, Joseph Roumanille és Alphonse Tavan) által alapított, Mistral köré szerveződő, igazi regionalista mozgalmat teremtő és ezért számos francia ellenszenvét és támadását kiváltó Félibrige-egyesület is ilyen volt.¹⁴ A közösség és Mistral nem csupán egy lenézett és háttérbe szorult *patois* rehabilitációját tűzte ki célul, hanem egyenesen egy régió emancipációját s ezen és a pánlatin eszményen keresztül egyfajta alternatív nemzetépítést is: egy érdekes fordulattal képesek voltak potenciális globális értékként, a pánlatin kezdeményezés centrumaként felmutatni magukat.

A regionalitásnak, a helyinek ez a fajta elképzelése, amely potenciális alternatívaként volt képes működni a szélsőséges nacionalizmusokra, feltárta az egyetlen nemzeten belüli nyelvi egyenlőtlenségekben a hatalmi viszonyokat, de eközben képes volt egyetemesnek látszó irodalmat létrehozni egy lenézett, kismizett nyelvváltozathból, s épp ezért rendkívül izgalmas szellemi minta volt az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* számára. Azok a szerkesztők, akik 1876. december 16-án fogalmazott beköszönő programszövegükben attól féltették az irodalmat és az irodalomtudományt, hogy „holmi ancilla nationis”, „mononationalistikus gyermekkása” lesz, s ezzel szemben ajánlották a helyinek és a globálisnak, a *glokálisnak* azt az ötvözetét, amely képes kimozdítani, reflektálni, újragondolni magának a nemzetnek a kategóriáját az irodalomban (anélkül, hogy felszámolná azt), érthető módon izgalommal teli kíváncsisággal figyeltek minden olyan nemzetközi irodalmi teljesítményt és mozgalmat, amelyben partnert találtak ehhez a törekvésükhöz. Mistral és körének későbbi sikere és története viszont épp azért gondolkodtathat el, hiszen árnyaltan képes megmutatni, hogy efelől mennyire nem zárvány az első összehasonlító irodalomtudományi folyóirat számos, az irodalmi regionalizmushoz kapcsolódó ideálja, s mindez csupán a nemzeti irodalom rendszerében tűnhetett csak kivételnek, furcsának, zárványszerűnek, esetlegesnek.

Épp innen nézve izgalmas és a korabeli nemzeti irodalmat erre a latens paradigmára figyelmeztető kivétel a korabeli francia irodalmat és irodalmi életet annyira jól ismerő Ady cikke, aki pontosan arra, a Mistral életművében és tevékenységében folyamatosan jelen levő szubverzív erőre hívta fel az 1904-es irodalmi Nobel-díj bejelentését követően a magyar olvasók figyelmét, ami miatt bő két és fél évtizeddel korábban az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok / Acta Comparationis Litterarum Universarum* alapítói számára vonzó és megkerülhetetlen volt nem csupán poétikailag, hanem irodalomszemléletileg is az életmű és annak tágasabb irodalompolitikai környezete: „Francia poétának jutott az idén ismét a Nobel-díj. Sully Prudhomme után Frédéric Mistral a megkoszorúzott. Azt várná mindenki, hogy ujjong a francia literatúra, hogy immár másodszor becsülik így meg. De nem ujjong ám. Sőt ellenkezőleg. Frédéric Mistral nem francia poéta. Szinte annyira nem francia, mint idei osztályostársa a Nobel-díjban: Echegaray, a nagy drámaíró spanyol. Frédéric Mistral nemcsak nem francia,

de ha rajt állana, holnap már sehol sem zengene Voltaire és Hugo Victor nyelve. Nem is ismeri a nagy francia publikum Frédéric Mistralt. A német iskolák növendékei többet tudnak róla, mint a francia diákok. Mistralt le kell fordítani francia nyelvre. Ő idegen nyelven ír, mely majdnem annyira lehet spanyol vagy olasz, mint francia.

Csodálatos jelenség ez. Talán soha és sehol nem volt párja. Frédéric Mistral valósággal új nyelvet konstruált a múzsája számára. A régi provánszi trubadúrok nyelvéből csinált egy új trubadúrnyelvet. És ma lent Délen, a régi Provánsz helyén, a régi Provánsz népe kezd rátérni a maga csúnya dialektusából Mistral zengzetes nyelvére. Itt nem a nép adott költőt. Legalábbis nem a mai nép. Hanem támadt egy költő, ki nyelvet, iskolát, irodalmat csinált. [...] Micsoda hatalmas eszmének fia Mistral? [...] Mistral a Latin egység prófétája. Ez a nagy poéta rettenetes álmot álmodik. Mistral nem akarja, hogy francia nép legyen. És nem akarja, hogy olasz, hogy spanyol nép legyen. Ő egy nagy latin nációt akar, mely kivesse magából a longobárd, vizigót, frank és normand keménységeket. Dél győzedelmét akarja, a *latin* Dél győzedelmét. Amilyen örületes, olyan gyönyörű álom ez. Költőibbet álmodni sem lehet. Valóra aligha fog válni. De örök és halhatatlan tanúsága lesz a latin egységnek.

A rebellis langue d'Oc nagy diadalát jelenti a svéd akadémia ítélete. És hogy ezt éppen fönn Északon művelték!... A hivatalos francia irodalomnak van oka nehezíteni. S a félibréknek van okuk örülni. Igazuk van, pedig haragusznak, a francia íróknak. Mistral majdnem olyan idegen nekik, mint egy breton, vagy baszk poéta. Csak sokkal veszedelmesebb.”¹⁵

■ JEGYZETEK

1. Mistral magyar jelenlétéről Birkás Géza: *Mistral és a magyarok. Adalékok a Félibre-mozgalom történetéhez.* Bp., 1933. (Minerva Könyvtár XLVI.). Ennek francia változata Géza Birkás: *Mistral en Hongrie. Contribution à l'histoire du Félibrige à l'étranger.* Revue des études hongroises 1935. 231–261. E rövid tanulmány a Birkás által feltárt összefoglalóban érintett korai időszakot pontosítja, nagyítja ki, próbálja részletesebben és alaposabban megérteni.
2. „Bei nächster gelegenheit werden wir ein unediertes sonett eines anderen grossen Provençalen, nämlich MISTRAL's bringen, der die freundlichkeit hatte, das voranstehende Petrarca'sche sonett im manuscript sich mitteilen zu lassen, worauf er es gleichfalls für unbekannt erklärte.“ ACLU 1879. 988.
3. ACLU 1878. június 30.
4. Brassai *Plane sinice!* címmel írt kritikát az összehasonlító nyelvészetet rendkívüli színvonalon és kísérletezően művelő Podhorszky 1877-ben Párizsban kiadott *Etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache genetisch aus chinesischen Wurzeln und Stämmen erklärt* címet viselő munkájáról, néhány számmal korábban (ÖIL 1877. június 30.). Épp Podhorszky esete mutathatja árnyaltan, hogy mennyire fontos volna alaposabban figyelni Brassai szerepére az ÖIL megalapításában és az első hét évben történő működtetésében, ugyanis szemléletileg vagy épp a korai munkatársi hálózat felől nézve is sokkal inkább meghatározta annak az irányát, mint ahogyan azt korábban akár a magyar, akár a nemzetközi szakirodalom megfigyelte. Erről l. még T. Szabó Levente: *À la recherche... de l'éditeur perdu. Brassai Sámuel and the first international journal of comparative literary studies.* In: *Storia, Identità e Canoni letterari.* Eds. Angela Tarantino, Ioana Bot, Ayşe Saraçgil. Florence University Press, Firenze, 2013. 177–188. (Biblioteca di Studi di Filologia Moderna 19.). Meltzl és Podhorszky levelezésének fontos töredékeit l. például Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. A lap francia kapcsolatairól l. Köllő Károly gépiratos vázlatát a kolozsvári Szabédi-emlékház Köllő/Engel Károly-hagyatékában.
5. A Mistral saját francia fordításához fűzött Podhorszky-lábjegyzet külön is felhívta a figyelmet arra, hogy a versbeli utalás az épp sajtó alatt levő szótárra vonatkozik, s így a szöveg nyilván csöppet sem bújtatott reklámként is olvashatóvá lett: „Trésor de la langue Provençale. Grand Dictionnaire par F. Mistral (sous presse) L. P.” ACLU 1879. 1004.
6. ACLU 1879. 1017.
7. A lap filológiájának mai állása szerint úgy tűnik, hogy Podhorszky a közvetítő ebben az esetben is, de nyilvánvaló a hozzáigazodás mindahhoz, amit a lap szellemisége és szerkesztői képviselnek: például Meltzl maga is lefordítja és 1879-ben Lipcsében kiadja az *Örület*, a lapban és életművében pedig számtalan utalást tesz rá.
8. *Prospectus acta comparationis.* Ellenzék 1884. szeptember 19. 219. sz.
9. ACLU 1879. 1224.
10. Mindkét példámról korábban már részletesen írtam, épp ezért itt csak utalásszerűen említettem őket: T. Szabó Levente: *A tér képei.* Komp-Press, Kvár, 2008. 13–193., illetve T. Szabó Levente: *Mikszáth, a kételkedő modern. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoeitikájában.* L'Harmattan, Bp., 2007. 12–31.

11. Ezekről l. például Jürgen Hein: *Dorfgeschichte*. J. b. Metzler, 1976; Norbert Mecklenburg: *Erzählte Provinz. Regionalismus und Moderne im Romalen*. Athenaeum Verlag, Bodenheim, 1982; Paul Vernois: *Le Roman rustique de George Sand à Ramuz. Ses tendances et son évolution (1860-1925)*. A. G. Nizet, Paris, 1962; K.D.M. Snell (ed.): *The Regional Novel in Britain and Ireland, 1800-1900*. Cambridge U. P., Cambridge, 1999. Transz-nacionális, komparatív perspektívából Josephine Donovan: *European Local-Color Literature. National Tales, Dorfgeschichten, Romans Champêtres*. Continuum, New York–London, 2010.

12. Donovan: i.m. 2.

13. Uo. 109.

14. A mozgalom friss áttekintése Philippe Martel: *Les Félibres et leur temps. Renaissance d'oc et opinion (1850-1914)*. Presses universitaires de Bordeaux, Bordeaux, 2010. A mozgalom lapkultúrájáról és Mistral tanítványi, követői körének a regionalista mozgalomban betöltött későbbi szerepéről l. Dominique Kalifa et al. (éd.): *La Civilisation du journal. Histoire culturelle et littéraire de la presse française au XIX. siècle*. Nouveau Monde éditions, Paris, 2011. 1391–1392., illetve 1413.

15. Ady Endre: *Mistral és a Nobel-díj*. Budapesti Hírlap 1904. december 18. (kritikai kiadása: Ady Endre *Összes prózai műve 5. Cikkek, tanulmányok, feljegyzések* (1904. február – 1905. január), kiadta Vezér Erzsébet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965). Az ún. pán-mozgalmakról (pángermanizmus, pánszlávizmus, pánlatinizmus stb.) részletesen l. Louis L. Synder klasszikus munkáját: *Macro-nationalisms. A history of the Pan-Movements*. Greenwood Press, Santa Barbara, 1984. 17–32. A pánlatinizmus rövid értelmezésére kelet-közép-európa néző-pontból Balázs Trencsényi – Maciej Janowski – Monika Baár – Maria Falina – Michael Kopecek: *A History of Modern Political Thought in East Central Europe*. Vol. 1. Oxford University Press, Oxford, 2018. 315–316. A Nobel-díj indoklása is arról beszél Mistral esetében, hogy a díjat „költői teljesítményének frissességéért, eredetiségéért kapja, s azért, mert ihletforrást jelentő költészete jól megragadja népének természeti környezetét és szellemiségét, de nem utolsósorban provanszál filológusként végzett jelentős munkásságáért”, azaz tudatosan a regionalista mozgalom költőjeként és tudósaként díjazták.

